

DOI: 10.33270/03233201.7
УДК 159.9.072:159.923:351.741(477)

Теоретичні підходи до вдосконалення психодіагностичних досліджень персоналу Національної поліції України

БАРКО Вадим*

доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

БАРКО Вадим

кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>;

ЮРЧЕНКО-ШЕХОВЦОВА Тетяна

кандидат психологічних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6541-3410>

Анотація. Стаття присвячена питанням пошуку напрямів удосконалення психологічних досліджень індивідуальних особливостей поліцейських на підставі застосування оптимального комплексу психодіагностичних методик. Зазначено, що наразі психологи органів системи МВС України з метою психологічного вивчення персоналу використовують різноманітні психодіагностичні інструменти, вибір яких іноді недостатньо обґрунтований. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення оптимального комплексу психодіагностичних методик для дослідження індивідуальних особливостей поліцейських. Підґрунтям пошуку оптимального інструментарію стало використання концепцій багаторівневої інтегральної індивідуальності й ортогональних моделей особистості. За результатами опрацювання даних окреслено теоретичні підстави дослідження, у якому взяли участь понад триста співробітників Національної поліції України; наведено результати використання авторського комплексу психодіагностичних методик, який відповідає вимогам оптимальності, запропоновано уточнення до термінів і дефініцій, які використовують під час проведення психодіагностичних обстежень. Наукова новизна полягає в тому, що використані теоретичні підходи до оптимізації психологічного вивчення персоналу поліції дають змогу науково обґрунтовано добирати психодіагностичні методики, за результатами їх використання доповнювати й уточнювати отримані результати щодо оцінювання та вимірювання індивідуальних особливостей працівників, підвищувати точність психологічного діагнозу. Практична значущість статті полягає в тому, що комплексне використання основних методик надає можливість швидко визначити типологічні особливості поліцейського, встановити провідні тенденції, характерологічні властивості тощо. Додатково запропоновано використовувати інші, зокрема проєктивні, методики дослідження особистості

Ключові слова: психологічна діагностика; працівники поліції; індивідуальні особливості; психодіагностичні методики; індивідуальність; особистість; ортогональні моделі

Історія статті:

Отримано: 27.02.2023

Переглянуто: 30.03.2023

Прийнято: 28.04.2023

Рекомендоване посилання:

Барко В., Барко В., Юрченко-Шеховцова Т. Теоретичні підходи до вдосконалення психодіагностичних досліджень персоналу Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 7–15. doi: 10.33270/03233201.7.

*Відповідальний автор

© Барко В., Барко В., Юрченко-Шеховцова Т., 2023

Вступ

Важливим напрямом підвищення ефективності діяльності Національної поліції України (далі – НПУ) є вдосконалення системи психологічного вивчення персоналу засобами психологічної діагностики. Це передусім потрібно для добору на службу та призначення на посади найбільш психологічно придатних осіб, здатних ефективно виконувати службові функції. Згідно з нормативними документами такий добір проводиться з використанням психологічних тестів для вивчення особистісних характеристик особи¹.

В умовах воєнного стану зростає актуальність підвищення ефективності психологічного інструментарію для вивчення персоналу поліції, особливого значення набуває розв'язання завдання пошуку та використання оптимального комплексу валідних, надійних й економних з позиції часових і фінансових витрат методик психологічної діагностики особистості працівника.

Традиційно психологи НПУ застосовують у своїй роботі значну кількість особистісних опитувальників: 16-PF (Кеттелл), ЕРІ (Айзенк), опитувальник акцентуацій (Леонгард), опитувальник Великої П'ятірки (Джон, Науман, Сото), індивідуально-типологічний опитувальник (Собчик), Міннесотський багатофакторний особистісний опитувальник тощо (Barko, Barko, & Ostapovych, 2022; Maksymenko, 2021). Теоретико-методологічні підвалини та доцільність розроблення такого комплексу обґрунтовано в публікаціях науковців. Автори зауважують, що психодіагностичний діагноз на підставі використання оптимального психодіагностичного комплексу дозволяє психологу правильно й швидко визначити типологічні та характерологічні особливості респондента, допомогти з обранням сфери службової діяльності тощо (Barko, Barko, & Ostapovych, 2022; Maksymenko, 2006).

Науковці зарубіжних країн досить ретельно досліджували індивідуальні особливості працівників-правоохоронців (Г. Баррет (2003), С. Блейр, У. Борман, С. Боучард (2007), М. Дюннетт (1979), Р. Кокрейн (2003), С. Луеке, Р. Мигуель, Дж. Тан, Р. Тетт, Дж. Херд та ін.) (Cattell, 1970; Eysenck, 1982; Gayton et al., 1976; Gough, 2000; Jacobi, 1971; Kincannon, 1968; Megargee, 2012; Soto, & John, 2009). З метою вивчення особистості працівника вони використовували широкий арсенал психодіагностичних методів, наприклад, опитувальники BFI (John, Nauman, Soto); Hogan Personal Inventory (HPI); Californian Psychological Inventory (CPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invalid Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS) та інші.

У нашій країні останнім часом психологи почали застосовувати адаптовані українською мовою іноземні методики (Barko, Barko, & Ostapovych, 2022). Проте зростає потреба в пошукові оптимального комплексу методів прогнозування психологічної придатності особи до дій в екстремальних умовах воєнного стану. Такий комплекс має відповідати саме вимогам оптимальності, тобто бути спрямованим на повноцінну діагностику особистісних характеристик працівників поліції, налічувати незначну кількість (3–5) методик, не потребувати значних часових і фінансових витрат, зусиль психологів і респондентів під час використання. Проаналізувавши наукові роботи, можна зробити висновок, що з метою пошуку такого комплексу необхідно брати до уваги фундаментальні напрацювання українських й іноземних науковців в галузі психології особистості за останні десятиліття.

У дослідженні зроблено спробу розробити психодіагностичний комплекс на підставі застосування системного підходу до розуміння індивідуальності й особистості. Отримані результати суттєво доповнюють наявні напрацювання. Уперше запропоновано комплекс психодіагностичних методик, який відповідає вимогам оптимальності, результати, отримані на репрезентативній вибірці працівників поліції, свідчать про можливість ефективного використання запропонованого комплексу психологами органів поліції.

Матеріали та методи

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка оптимального комплексу психодіагностичних методик для дослідження індивідуальних особливостей поліцейських.

Завданням статті є:

- а) розробити теоретичне підґрунтя пошуку оптимального комплексу методик;
- б) провести тестування працівників поліції з використанням зазначеного комплексу;
- в) здійснити аналіз результатів, визначити індивідуальні особливості поліцейських і характер зв'язків між шкалами опитувальників;
- г) встановити відповідність пропонованого діагностичного інструментарію вимогам оптимальності.

Експериментальне дослідження проводилося впродовж 2022–2023 років:

- на першому етапі теоретично обґрунтувався комплекс діагностичних методик;
- другому етапі з використанням комплексу діагностичних методик проведено обстеження 380 працівників поліції (288 чоловіків і 92 жінок), які мали спеціальні звання від капрала до полковника поліції;
- на третьому етапі за результатами тестування визначалася відповідність комплексу вимогам оптимальності.

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Кількісний показник вибірки був репрезентативним (при довірчому рівні ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,05).

Для виконання поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні методи (аналіз, синтез й узагальнення психологічної літератури з проблеми дослідження); емпіричні методи – опитувальники: ІТО (Собчик, провідні тенденції); «Великої п'ятірки» (Джон, Науман, Сото); Міні-Мульт (Кінканнон) (характерологічні особливості); опитування та інтерв'ювання поліцейських, експертне оцінювання; методи математично-статистичної обробки даних – пакет прикладних програм «SPSS 22.0» та «Microsoft Office Excel 2003», що забезпечило розрахунок статистичних показників, кореляційний аналіз.

Для тестування було відібрано працівників, які мають авторитет в колективах підрозділів і яким притаманні високі моральні та ділові якості (за висновками експертів). Респондентів було заздалегідь ознайомлено з процедурою, призначенням і метою тестування. У процесі тестування дотримано вимог щодо освітлення й оснащення приміщення; доведено письмово інструкцію; стимульний матеріал був стандартним, часові обмеження були ідентичними для всіх.

Результати й обговорення

У процесі пошуку теоретичного підґрунтя розробки оптимального діагностичного інструментарію було враховано результати психодіагностичних досліджень науковців за останні десятиліття. Автори прагнули обґрунтувати та застосувати в дослідженні універсальний підхід до розуміння індивідуальності й особистості та на цій підставі визначити напрями підбору оптимального психодіагностичного інструментарію для використання в поліції, а також переглянути, осучаснити й упорядкувати основну термінологію проведення психодіагностичних досліджень.

У процесі дослідження зауважено, що такий універсальний підхід має ґрунтуватися не на односторонній перевазі певної концепції особистості, яких наразі налічується декілька десятків, а на певній конвергенції найпоширеніших теорій, скажімо, біологізаторських (біогенетичних) і соціокультурних (середовищних). Така конвергенція можлива на підставі концепції ортогенезису й інтегральної індивідуальності (Б. Ананьєв, С. Максименко, В. Мерлін), згідно з якими всі природні та соціальні якості в людині щільно пов'язані. За такого підходу індивідуальні та особистісні риси людини не протиставляються, а відбуваються спроби знайти механізми їх координації (субординації) (Maksymenko, 2006, 2021, 2020). Це дозволяє розглядати індивідуальність як унікальну, неповторну, автономну біосоціальну систему, яка саморозвивається та саморегулюється; містить в собі багатомірні та багаторівневі зв'язки, що охоплюють ієрархічно

підпорядковані властивості всіх ступенів розвитку матерії – фізичних, біохімічних, фізіологічних, соціально-групових і суспільно-історичних. Зважаючи на неоднорідність характеристик такої інтегральної індивідуальності, можна уявити трирівневу структуру останньої. Так, нижній рівень є біологічним базисом особистості, який складається з формально-динамічних ознак: стать, темперамент, задатки тощо. Другий, трохи вищий рівень, містить предметно-змістовні якості: риси характеру, здібності, типи особистості, стильові характеристики діяльності. Третій, верхній рівень, формують духовно-світоглядні характеристики, власне особистісні властивості (спрямованість, цінності, переконання, установки) (Maksymenko, 2021).

За такого підходу, індивідуальність – це продукт злиття соціального та біологічного в індивідуальному розвитку людини. Саме індивідуальність спрямовує розвиток індивіда, особистості та суб'єкта в загальній структурі людини, стабілізує її, пов'язує властивості та є важливим чинником життєстійкості. Тоді особистість є складовою індивідуальності, характеристикою людини як суспільного індивіда, об'єкта та суб'єкта історичного процесу. Якщо особистість – це вершина усієї структури людських властивостей, то індивідуальність – це глибина особистості й суб'єкта.

Також характерною рисою універсального теоретичного підходу є те, що домінуючий нині номотетичний напрям у психології переважно спрямований на вивчення загальних закономірностей психічної діяльності людини. У контексті цього напрямку прийнятною є картина узагальненої вершини особистості, яка має культурно-історичне підґрунтя, але не містить глибинні поведінкові й емоційно-динамічні характеристики особи. Теоретично такий погляд на особистість у психологічній діагностиці певним чином виправданий, але практично він не завжди спрацьовує.

У роботі психолога з людьми необхідний також ідеографічний, індивідуально-особистісний підхід. Інакше складно пояснити наявність кардинально різних індивідуальних властивостей у людей, які виховані в одній культурі, але порізнному поводяться під час вибору професії, друзів, сфери інтересів, способів соціальної активності. Реакцією на проблеми можуть бути душевні розлади, агресія (щодо інших або щодо себе). В екстремальних умовах діяльності часто зникає фасад, поверхневий план особистості та відкривається справжня сутність людської природи.

Не випадково прихильник ідеографічного підходу в психології Г. Олпорт розмежував загальні риси й індивідуальні риси. Перші (їх він називав вимірюваними), містять будь-які характеристики, властиві певній кількості людей у межах зазначеної культури. Індивідуальні риси позначають такі характеристики індивіда, які не допускають порівнянь з іншими людьми. Це

справжні нейропсихічні елементи, які управляють, спрямовують і мотивують певні види пристосувальної поведінки (Allport, 1968). Це категорія рис, що унікальна для кожної конкретної людини, вони найточніше відображають її особистісну структуру. На думку Г. Олпорта, особистість адекватно можна описати лише шляхом вимірювання її індивідуальних рис, з використанням таких методів як клінічний опис випадку, щоденник, листи тощо (Allport, 1968).

Зрештою, запропонований універсальний підхід потребує пошуку оптимальних діагностичних інструментів, який доцільно базувати на ортогональних моделях особистості. Свого часу першу таку модель запропонував К. Юнг, який детально описав інтроверсію та екстраверсію як найважливіші типологічні характеристики індивідуального типу реагування, що виявляються в соціальних аспектах людського буття (Jacobi, 1971):

1. Інтровертованість виявляється в тому, що особистість і суб'єктивні психологічні явища ставляться вище за об'єктивні явища навколишнього світу, найбільша цінність відводиться суб'єкту, а не об'єкту.

2. Екстравертованість, навпаки, ставить суб'єкт нижче за об'єкт, причому суб'єкт завжди має другорядне значення, а суб'єктивне явище сприймається як таке, що заважає та є придатком об'єктивного.

Отже, інтроверти сприймають все з погляду свого суб'єктивного розуміння, а екстраверти – з погляду того, що об'єктивно відбувається.

Так, К. Юнг розглядав ще чотири поляри психічні функції (мислення – почуття; сенсорні відчуття – інтуїція) і виокремлював сенсорний та інтуїтивний типи сприйняття в поєднанні з інтро-екстравертованою спрямованістю. Таким чином, увівши в обіг зазначені функції, автор запропонував варіант ортогональної моделі особистості та типологію індивідуальних особливостей.

У своїх дослідженнях Г. Айзенк, з огляду на інтровертно-екстравертну схему особистості, протиставив нестійкий, невротизований тип сталому, стабільному й створив типологію індивідуальних властивостей людини, запропонувавши свій варіант ортогональної схеми, який є дихотомічним: інтроверсія – екстраверсія, нейротизм – стабільність (зазначені особливості Г. Айзенк назвав суперрисами) (Eysenck, 1982).

Дійсно, ортогональні моделі особистості відображають фундаментальні закони Всесвіту. У природі всі організовані структури – галактики, сонячні системи, планети, живі організми, фізичні закони та закони діалектики переважно підкоряються закону симетрії та рівноваги. Якщо слідувати закономірностям симетрії, то кожній базовій властивості для досягнення гармонії та рівноваги відповідає властивість протилежного знаку. Тому використання ортогональної моделі особистісних властивостей цілком виправдано,

оскільки вона протиставляє протилежні, сильно виражені характеристики та дозволяє орієнтуватися в складному світі індивідуальних властивостей людини (коли йдеться про людство й ми прагнемо визначити конституціональну належність конкретної людини).

Обравши за основу модель Г. Айзенка, враховано той доведений науковий факт, що людство порівну містить як «сильний», так і «слабкий» типи, у разі змішування яких утворюються два додаткових. Насамперед реакції на зовнішні впливи поділяються на:

а) реакції, сила яких спрямована назовні (наступальність, активне відстоювання власної позиції, протидія, звинувачення оточення, найбільш різкий спосіб реагування – агресія стосовно інших (гіпертимний тип));

б) реакції, переважно спрямовані на себе, усередину особистості (відступ, готовність відмовитися від реалізації своїх намірів, схильність до самозвинувачення, найбільш різка форма реагування – суїцид, аутоагресія (гіпотимний тип));

та проміжні типи реагування, змішані:
– лабільні (емоційно нестійкі) товариські особистості – результат змішування тривожності з екстравертованістю;

– ригідні нетовариські – змішування агресивності з інтровертованістю (Baroko, Baroko, & Ostapovych, 2022, p. 33).

Сучасна ортогональна типологія починається з конституційно заданих властивостей, триває в індивідуально-психологічних й особистісних особливостях, вона може бути представлена схемою, в якій фундаментальні ортогональні ознаки інтроверсії – екстраверсії та тривожності – агресивності доповнені протиставленими одна одній ригідністю – лабільністю та сензитивністю – спонтанністю.

Дослідження підтвердили важливе значення вроджених властивостей у формуванні особистості та продемонстрували, що зі спектру вражень про довкілля людина, притаманним саме їй способом сприйняття, обирає та опановує певну інформацію, акцентуючи на одних явищах і нехтуючи іншими. Ця індивідуальна вибірковість і власний стиль засвоєння інформації створюють підґрунтя для формування різних, по-своєму неповторних, особистостей, навіть за однакових умов середовища. Дослідники вважають, що підґрунтям такого індивідуально-окресленого стилю сприйняття, перероблення та відтворення інформації про пізнаваний світ, трансформуючись у думки, переживання та вчинки, є так звана провідна тенденція, яка пронизує всі рівні особистості: найнижчі, біологічні; характерологічну структуру, а також вищі рівні особистості, якими є соціальна спрямованість та ієрархія цінностей.

Поняття «провідна тенденція» більш містке та динамічне, ніж «риса», «властивість», «стан»: воно їх об'єднує та визначає напрям трансформації в різні періоди життя, це ніби узагальнена риса.

Зазначена дефініція містить умови формування певної особистісної властивості, саму властивість і передиспозицію до того стану, який може сформуватися під впливом середовища. Наприклад, підвищена тривожність як конституційна властивість спричиняє формування підвищеного рівня тривожності як індивідуально-особистісної риси та легко переростає в стан тривоги в разі несприятливої ситуації. По вертикалі провідна тенденція пронизує різні аспекти особистості: базові властивості, риси характеру та їх реалізацію у вигляді соціальних установок. По горизонталі така тенденція містить індивідуальний стиль, що виявляється в основних підструктурах особистості: мотиваційній сфері, емоційних особливостях, когнітивному стилі та комунікативних властивостях.

Слушною є думка, згідно з якою «особистість» слід розуміти як цілісне утворення, відкриту зовнішньому досвіду саморегулюючу систему, у якій на всіх рівнях розвитку та формування самосвідомості виявляється провідна тенденція, що надає індивідуального забарвлення таким структурним компонентам, як мотиваційна спрямованість, емоційна сфера, стиль мислення та спосіб спілкування з оточенням. Якщо так трактувати особистісний конструкт, то з'явиться той стрижень, який надає індивідуального стилю всім особистісним аспектам на різних рівнях. Тоді базові характеристики темпераменту чи характеру, виявлені відповідними тестами, знайдуть своє продовження в індивідуальних й особистісних особливостях, виявлених іншими методами, зверненими до вищих рівнів розвитку особистості.

Саме провідні тенденції є підґрунтям спонтанної, непередбачуваної поведінки в складних ситуаціях і в стресі; будучи своєчасно виявленою, провідна тенденція підказує шлях посилення контролю й опанування ситуацією, потрібний кожній людині. Індивідуально-особистісні властивості визначаються провідними тенденціями, які сягають корінням генетичної передиспозиції, що формує конституціональні особливості й темперамент людини. Характер – це сплав конституціонально заданих властивостей людської психіки з виховним впливом середовища, яке згладжує або посилює стійкі індивідуальні властивості людини, формує установку на самоконтроль. Вищі рівні особистості – морально-етичні засади, самосвідомість, ієрархія цінностей – формуються завдяки культурно-історичному досвіду соціуму та пов'язані з вибірковістю кожної конкретної людини, зумовленою певним індивідуально окресленим набором провідних тенденцій.

Щодо фундаментального поняття рис, то традиційно в психології – це стійкі, повторювані в різних ситуаціях особливості поведінки індивіда. Так, Г. Олпорт вважав рису найзначнішою одиницею аналізу для розуміння та вивчення особистості. Характеристика особистості визначається такою рисою, як схильність до

реагування подібним чином на різні види стимулів. Він визначає рису як системотвірний блок психологічної організації, що служить об'єднанню реакцій на різні стимули (Allport, 1981).

На думку Р. Кеттелла, особистість – це саме сукупність рис, що дозволяє прогнозувати дії людини в певній ситуації. Поверхневі риси – це кластери відкритих ззовні перемінних, які супроводжують одна одну в низці поведінкових актів. Основні (первинні, вихідні) риси є підґрунтям поверхневих поведінкових рис, вони стабільніші та важливіші, дають глибшу оцінку поведінці та визначаються методом факторного аналізу (Cattell, 1970).

Існує генералізоване визначення риси, згідно з яким це описова змінна, що визначає інтегральну стратегію поведінки людини та формується на конституційному (властивості організму), індивідуальному (досвід життєдіяльності) й особистісному (рефлексійно-ситуативному) рівнях (Barko, Barko, & Ostapovych, 2022, p. 50).

До конституційних рис можна віднести ті, які обумовлені властивостями нервової системи – силу–слабкість, лабільність–інертність нервових процесів, екстравертованість–інтровертованість, тривожність–агресивність тощо.

До переліку рис, які формуються на індивідуальному рівні, доцільно включити основні риси (або фактори другого порядку, за Кеттеллом): замкнутість–комунікабельність, покірність–домінантність, інтелектуальність–обмеженість, стриманість–експресивність, метушливість–розсудливість, боягузливість–сміливість, жорсткість–чутливість, практичність–мрійливість, консерватизм–радикалізм тощо.

Зрештою до низки рис особистісного рівня можна віднести ті, які відображають світоглядні цінності та переконання особистості, наприклад: егоцентризм–альтруїзм, матеріальність–духовність, філантропія–мізантропія, свобода–залежність.

Таким чином, поняття якості та риси, очевидно, слід розрізняти. Якість фактично відповідає кеттеллівському терміну «поверхнева риса» й олпортівському – «вторинна диспозиція», у той час, як поняття «риса» є більш генералізованим, аніж якість, воно узагальнює, підсумовує існування значного, хоча й обмеженого набору різних якостей, за ступенем вираженості яких визначають індивідуально-особистісні відмінності. Риси об'єднують групи різних якостей, тісно пов'язаних спільною інформацією, та виступають як їхні інтегральні характеристики.

Завдяки більшості суб'єктивних опитувальників діагностуються саме ті риси, які сформовані на індивідуальному рівні (наприклад, опитувальники Р. Кеттелла, MMPI, Міні-Мульт тощо). У такому розумінні за змістом індивідуальна риса відповідає «загальним рисам» або «центральною диспозиціям» Г. Олпорта, а також «основним рисам» (факторам другого порядку) Р. Кеттелла; саме

діагностика таких рис уможливорює побудову та формулювання психологом якісного й обґрунтованого прогнозу можливої поведінки людини. Підґрунтям виокремлення індивідуальних рис на базі різноманітних якостей є метод факторного аналізу, на принципі виокремлення індивідуальних рис побудовано багатфакторні опитувальники. Щодо суперрис Г. Айзенка, кардинальних диспозицій Г. Олпорта та провідних тенденцій Л. Собчик (екстра-інтроверсія, тривожність-агресивність тощо), то вони переважно відображають конституційні риси.

Деякі дослідники терміни «властивість» і «риса особистості» вживають як синоніми. Так, окремі риси описують в поняттях «властивостей нервової системи» (Н. Левітов), «властивостей темпераменту» (В. Мерлін), «рис характеру» (Б. Ананьєв). Для уникнення понятійної плутанини пропонуємо розмежовувати ці терміни, застосовувати їх окремо, й «індивідуальними (або індивідуально-психологічними) властивостями» вважати узагальнені характеристики темпераменту, характеру, здібностей, спрямованості.

Також вважаємо обґрунтованим застосування ширшого терміна «індивідуально-особистісні властивості». На нашу думку, це:

а) індивідуальні особливості (властивості) як «глибина» особистості та суб'єкта, інтраіндивідуальна структура – процеси, стани, властивості особи спільно з мотивами, темпераментом, характером, потребами, установками;

б) особистісні особливості – як вершина усієї структури людських властивостей, інтеріндивідуальна структура – особистість з її соціальними зв'язками та взаємовідносинами в діяльності.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що психологічна якість – це вихідна характеристика поведінки людини, мовний прикметник, у якому зафіксовано певну її ознаку, відображено індивідуальну відмінність однієї людини від іншої. Якості є компонентами зовнішніх форм виявів психології людини, в них у словесній формі зафіксовано спостережуване й осмислене, поведінка та діяльність людини. Кількість якостей може бути значною; їх можна розглядати як імпліцитні оціночні параметри особистості. Індивідуальні (індивідуально-психологічні) властивості особистості – це стійкі психічні явища, які впливають на людську діяльність і характеризують особистість з психологічного та соціального боку. Вони реалізуються в соціумі, їхню структуру становлять темперамент, характер, здібності, установки, спрямованість. Також вони є елементами інтраіндивідуальної структури; це «глибина» особистості та суб'єкта. Особистісні властивості – це вершина структури людських властивостей, її інтеріндивідуальна структура, тобто особистість з її соціальними зв'язками, цінностями, переконаннями, вищими мотивами. Індивідуально-особистісні властивості – це динамічне поєднання

індивідуальних властивостей людини з особистісними.

Розглянуті теоретичні підходи на практиці сприяють поліпшенню точності психологічного діагнозу та надання висновку щодо придатності особи до діяльності. Проведене дослідження довело, що використання багаторівневих ортогональних моделей дозволяє психологам підбирати методики та за результатами їх застосування доповнювати й уточнювати отримані результати щодо оцінки та вимірювання індивідуально-особистісних особливостей особи. Результати тестування показали, що адаптовані авторами україномовні варіанти іноземних методик, засновані на ортогональних моделях (Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО), Опитувальник Великої П'ятірки (ОВП), опитувальник Міні-Мульт), мають високі показники критеріальної валідності та ретестової надійності (їх значення коливаються в інтервалі 0,72–0,84). Також важливо, що між однотипними шкалами зазначених опитувальників виявлено значущі кореляційні зв'язки ($r=0,23-0,55$), що уможливорює підтвердження (або заперечення) отриманих психологом результатів і поліпшення точності психологічного діагнозу, а отже, й прогнозу ефективності діяльності працівника поліції.

Наприклад, шкали «Міні-Мульт», які відображають характерологічні тенденції до імпульсивності, лідерства, домінування, оптимістичності (4 і 9) позитивно корелюють зі шкалами стеничного типу реагування ІТО – екстраверсією (0,31–0,37), спонтанністю (0,45–0,38), агресивністю (0,49–0,25). Зафіксовано їх негативну кореляцію зі шкалами гіпостеничного типу – інтроверсією (–0,26) – (–0,23), сензитивністю (–0,38) – (–0,28), тривожністю (–0,41) – (–0,40). Шкали «Міні-Мульт», у яких відображено такі риси, як надконтроль, песимістичність, тривожність (1; 2; 7), помірно позитивно корелюють зі шкалами гіпостеничного та змішаного типу реагування ІТО: інтроверсією (0,25–0,35), сензитивністю (0,41–0,42), тривожністю (0,55), ригідністю (0,16–0,25). Шкали емоційної лабільності та індивідуалістичності «Міні-Мульт» (3 і 8) виявили значущі кореляційні зв'язки зі шкалами сензитивності й емотивності ІТО (6 і 8) (0,35–0,32).

Також встановлено позитивні кореляції стеничних шкал Міні-Мульт (4 і 9) з такого ж типу шкалами 1 і 5 (екстраверсія та відкритість досвіду) ОВП (0,30–0,39), а також негативні кореляції зі шкалами гіпостеничного регістру 2 (нейротизм) і 4 (поступливість) (–0,30; –0,44). Аналіз зв'язків шкал «Міні-Мульт-У», у яких відображено риси гіпостеничного та змішаного типу реагування (надконтроль, песимістичність, тривожність) (1; 2; 7) виявив помірну позитивну кореляцію з шкалами гіпостеничного регістру ОВП – нейротизмом (0,43–0,56), поступливістю (0,25–0,32), сумлінністю (0,37–0,42) і негативні

кореляції з шкалами екстраверсії та відкритості досвіду (-0,25; -0,36) (Barko, Barko, & Ostapovych, 2022).

Таким чином, комплексне використання зазначеного комплексу методик дає можливість досить швидко визначити ортогональні типологічні особливості поліцейського (екстраверсію, нейротизм, ригідність, лабільність), встановити тип реагування (провідні тенденції) (на підставі ІТО); характерологічні властивості (сумлінність, поступливість, відкритість досвіду) (на підставі ОВП); можливі варіанти психологічної дезадаптації (депресивну, демонстративну, імпульсивну, тривожну тощо) (на підставі Міні-Мульт). Досвід показує, що те ж саме стосується комплексного використання інших заснованих на ортогональних моделях і адаптованих українською мовою методик, наприклад: Опитувальника діагностики міжособистісних відносин (ДМВ) і Каліфорнійського психологічного опитувальника (СРІ), які дозволяють встановити тип інтерперсональної взаємодії та його узгодженість з типом особистості – альфа, бета, гамма, дельта (на підставі СРІ) та домінуючим способом реагування.

Названі методики реалізують переважно номотетичний психодіагностичний підхід, дозволяють розподіляти респондентів на групи за рівнем сформованості певної психологічної властивості, визначати більш і менш придатних осіб тощо. Посилити прогностичну точність діагнозу можна використовуючи методи ідеографічного дослідження особистості, які дозволять визначити деякі унікальні індивідуально-особистісні особливості людини, наприклад, проєктивні тести Г. Роршаха та Л. Сонді.

Висновки

З огляду на зазначене, можна зробити висновок про те, що вдосконалення психодіагно-

стичного вивчення індивідуальності працівника поліції має ґрунтуватися на реалізації універсального теоретичного підходу, який засновано на: а) конвергенції біогенетичних і соціокультурних теорій дослідження особистості; б) поєднанні позитивних сторін номотетичного й ідеографічного підходів в психології; в) використанні багатовимірних ортогональних моделей особистості, комплексному вивченні загальних та індивідуальних рис людини.

Окреслені вище теоретичні підходи в разі застосування на практиці дозволяють збільшити точність психологічного діагнозу та висновку щодо психологічної придатності особи до службової діяльності. Використання універсального теоретичного підходу та розглянутих ортогональних моделей особистості дозволить психологу науково обґрунтовано підбирати оптимальний комплекс психодіагностичних методик і за результатами їх використання доповнювати й уточнювати отримані результати щодо оцінки та вимірювання індивідуально-особистісних властивостей працівників поліції. Так, вимогам оптимальності відповідає комплексне використання валідних, надійних й економічних адаптованих українськомовних опитувальників діагностики характерологічних особливостей, зокрема ІТО; ОВП; Міні-Мульт, СРІ; ДМО. Додатково, з метою уточнення отриманих даних, доцільним є використання проєктивних методів: «Незакінчене речення», «Портретні вибори», тест Роршаха тощо. Удосконаленню та спрощенню інтерпретації результатів досліджень і проведених психодіагностичних процедур також сприятиме використання уточнень до понятійно-термінологічного апарату, який постійно використовують психологи під час проведення психологічного вивчення індивідуально-особистісних властивостей поліцейських.

References

- [1] Allport, G.W. (1981). *Personality and Social encounter*. L.: Univ. of Chic. Press.
- [2] Barko, V.V., Barko, V.I., & Ostapovych, V.P. (2022). *The use of adapted foreign psychodiagnostic methods in the National Police of Ukraine*. V.O. Kryvolapchuk (Eds.). Kyiv: Liudmyla.
- [3] Barrett, J.V., Miguel, R.F., Hurd, J.M., Lueke, S.B., & Tan, J.A. (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management*, 32(4), 497-517. doi: 10.1177/009102600303200403
- [4] Bouchard, C., Blair, S., & Haskell, W. (Ed.). (2007). *Physical activity and health* (2nd ed.). Printed in the United States of America. Retrieved from <http://www.fea.br/wp-content/uploads/2021/06/Claude-Bouchard-Steven-N.-Blair-William-L.-Haskell-Physical-Activity-and-Health-Human-Kinetics-2012.pdf>
- [5] Cattell, R.B. (1970). *The scientific analysis of personality*. Harm. (Midd'x): Penguin Books.
- [6] Cochraine, R. E., Tett, R., & Vandecreek, L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5), 511-537. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/247743668>
- [7] Dunnette, M.D., & Borman, W.C. (1979). Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*, 30(1), 477-525. doi: 10.1146/annurev.ps.30.020179.002401
- [8] Eysenck, H.J. (1982). *Personality, genetics, and behavior*. N.Y.: Praeger. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10822/548759>

- [9] Gayton, W.F., Fogg, M.E., Tavormina, J., Bishop, J.S., Citrin, M.M., & Bassett, J.S. (1976). Comparison of the MMPI and Mini-Mult with women who request abortion. *J. Clin. Psychol*, 32, 648-650. doi: 10.1002/1097-4679(197607)32:3<648::aid-jclp2270320334>3.0.co;2-u
- [10] Gough, H.G. (2000). The California Psychological Inventory. In *Testing and assessment in counseling practice* (pp. 45-71). C.E. Watkins, V.L. Campbell (Eds.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers. Retrieved from <https://psycnet.apa.org/record/1999-04157-003>
- [11] Jacobi, J. (1971). *Complex/Archetype/Symbol in the Psychology of C.G. Jung (Bollingen Series LVII)* (3rd ed.). Princeton University Press.
- [12] Kincannon, J.C. (1968). Prediction of the standard MMPI scale scores from 71 items: The Mini-Mult. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32(3), 319-325. doi: 10.1037/h0025891
- [13] Maksymenko, S. (2020). Genetic psychology: problems and perspective (basics of concept). *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 40(4), 27-33. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/720>
- [14] Maksymenko, S.D. (2006). *The genesis of the realization of personality*. Kyiv: KMM. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734643>
- [15] Maksymenko, S.D. (2021). *Psychogenetic potential of personality*. (Vol. 2). Kyiv: Liudmyla. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/733593/1/Part2_5.pdf
- [16] Megargee, E.I. (2012). The California Psychological Inventory. *Oxford Handbook of Personality Assessment* (pp. 323-335). J.N. Butcher (Ed.). Oxford Library of Psychology. doi: 10.1093/oxfordhb/9780195366877.013.0017
- [17] Soto, C., John, O. (2009). Using the California Psychological Inventory to assess the Big Five personality domains: A hierarchical approach. *Journal of Research in Personality*, 43(1), 25-38. doi: 10.1016/j.jrp.2008.10.005

Список використаних джерел

- [1] Allport G. W. *Personality and Social encounter* L. : Univ. of Chic. Press, 1981. 388 p.
- [2] Барко В. В., Барко В. І., Остапович В. П. Використання адаптованих зарубіжних психодіагностичних методик у Національній поліції України : психол. практикум / за заг. ред. В. О. Криволапчука. Київ : Людмила, 2022. 264 с.
- [3] Barrett J. V., Miguel R. F., Hurd J. M., Lueke S. B., Tan J. A. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management*. 2003. No. 32 (4). P. 497–517. doi: 10.1177/009102600303200403
- [4] Physical activity and health / editors C. Bouchard, S. Blair, W. Haskell. 2nd ed. Printed in the United States of America, 2007. 680 p. URL: <http://www.fea.br/wp-content/uploads/2021/06/Claude-Bouchard-Steven-N.-Blair-William-L.-Haskell-Physical-Activity-and-Health-Human-Kinetics-2012.pdf>
- [5] Cattell R. B. *The scientific analysis of personality*. Harm. (Midd'x) : Penguin Books, 1970. 400 p.
- [6] Cochaine R. E., Tett R., Vandecreek L. Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*. 2003. No. 30 (5). P. 511–537. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668>
- [7] Dunnette M. D., Borman W. C. Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. No. 30 (1). P. 477–525. doi: 10.1146/annurev.ps.30.020179.002401
- [8] Eysenck H. J. *Personality, genetics, and behavior* : Sel. Papers. N.Y. : Praeger, 1982. 340 p. URL: <http://hdl.handle.net/10822/548759>
- [9] Gayton W. F., Fogg M. E., Tavormina J., Bishop J. S., Citrin M. M., Bassett J. S. Comparison of the MMPI and Mini-Mult with women who request abortion. *J. Clin. Psychol*. 1976. No. 32. P. 648–650. doi: 10.1002/1097-4679(197607)32:3<648::aid-jclp2270320334>3.0.co;2-u
- [10] Gough H. G. The California Psychological Inventory. In *Testing and assessment in counseling practice* / C. E. Watkins, V. L. Campbell (Eds.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2000. P. 45–71. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1999-04157-003>
- [11] Jacobi J. *Complex/Archetype/Symbol in the Psychology of C. G. Jung (Bollingen Series LVII)*. 3rd Edition. Princeton University Press, 1971. 230 p.
- [12] Kincannon J. C. Prediction of the standard MMPI scale scores from 71 items: The Mini-Mult. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1968. No. 32 (3). P. 319–325. doi: 10.1037/h0025891
- [13] Maksymenko S. Genetic psychology: problems and perspective (basics of concept). *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2020. No. 40 (4). P. 27–33. URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/720>
- [14] Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. Київ : KMM, 2006. 255 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734643>
- [15] Максименко С. Д. Психогенетичний потенціал особистості : монографія. Київ : Людмила, 2021. Т. 2. 448 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/733593/1/Part2_5.pdf

- [16] Megargee E. I. The California Psychological Inventory. *Oxford Handbook of Personality Assessment* / J. N. Butcher (Ed.), Oxford Library of Psychology, 2012. P. 323–335. doi: 10.1093/oxfordhb/9780195366877.013.0017
- [17] Soto C., John O. Using the California Psychological Inventory to assess the Big Five personality domains: A hierarchical approach. *Journal of Research in Personality*. 2009. Vol. 43. Issue 1. P. 25–38. doi: 10.1016/j.jrp.2008.10.005

Theoretical Approaches to the Improvement of Psychodiagnostic Studies of National Police of Ukraine

BARCO Vadym

Doctor of Psychology, Professor, Chief Research Fellow of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

BARCO Vadym

PhD in Pedagogy, Leading Research Fellow of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>;

YURCHENKO-SHEKHOVTSOVA Tetiana

PhD in Psychology, Research Fellow of the Scientific Laboratory on Problems of Psychological Support and Psychophysiological Research of the Educational and Scientific Institute of Correspondence and Distance Learning of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6541-3410>

Abstract. The article is devoted to the issue of finding ways to improve psychological research on the individual characteristics of police officers based on the application of an optimal set of psychodiagnostic techniques. It is noted that psychologists of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine currently use a variety of psychodiagnostic tools for the psychological study of personnel, the choice of which is sometimes insufficiently justified. The purpose of the article is theoretical substantiation and development of an optimal set of psychodiagnostic methods for researching the individual characteristics of police officers. The basis of the search for optimal tools is the use of concepts of multi-level integral individuality and orthogonal personality models. The article reveals the theoretical foundations of the study, in which more than three hundred employees of the National Police of Ukraine took part; the results of using the author's complex of psychodiagnostic methods, which meets the requirements of optimality, are given, clarifications are offered to the terms and definitions used in conducting psychodiagnostic examinations. It is shown that the used theoretical approaches to the optimization of the psychological study of police personnel make it possible to scientifically base the selection of psychodiagnostic methods, based on the results of their use, to supplement and clarify the obtained results regarding the assessment and measurement of individual characteristics of employees, to increase the accuracy of psychological diagnosis. The complex use of basic methods makes it possible to quickly determine the typological features of a police officer, to establish leading trends, characterological properties, etc. In addition, it is suggested to use some others, including projective methods of personality research

Keywords: psychological diagnosis; police officers; individual characteristics; psychodiagnostic methods; individuality; personality; orthogonal models